

D'Ancona

Heel veel zaken blijken dus in historisch perspectief relatief beschouwd te moeten worden, maar niet alle. Het belang van een gewenste zwangerschap is voor ons van wezenlijke betekenis. Wij willen hier terugkomen op hetgeen Brongersma vier jaar geleden namens onze fractie zei: Het gaat in laatste instantie om de rechtsbescherming van het ongeboren kind. Ieder geboren kind komt het recht toe gewenst te zijn; gewenst door haar die het kind gedragen heeft. Dat, mijnheer de Voorzitter, is voor ons geen relatief gegeven. Evenmin als de zware verantwoordelijkheid jegens het nog ongeboren leven, die wij bij de draagster van dat ongeboren leven leggen, omdat wij vertrouwen dat niemand anders dan zij de door ons allen zo gewenste zorgvuldigheid over het al dan niet uitdragen van dat leven in acht kan en moet nemen.

□

Mevrouw **Leyten-de Wijkerslooth de Weerdesteyn** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Ik sluit mij graag aan bij de woorden van mevrouw D'Ancona in verband met de ziekte van Minister Ginjaar. Hij is eerste ondertekenaar en hij heeft het wetsontwerp in de Tweede Kamer met grote kundigheid en overredingskracht verdedigd. Wij wensen hem beterschap.

Zoals mevrouw D'Ancona al memoereerde, is op 25 juni 1970 voor de eerste maal een wetsontwerp over de afbreking van zwangerschap ingediend door de Tweede-Kamerleden Lamberts en Roethof. Daarna zijn er in de voorbije bijna 11 jaren nog 7 wetsontwerpen over hetzelfde onderwerp ingediend, zonder dat er tot op heden één het Staatsblad kon bereiken; 11 jaren van intensieve schriftelijke en mondelinge discussies in de Staten-Generaal, met de Regering, en in het land onder de bevolking.

Bij drie verkiezingen, van 1971, 1972 en 1977 heeft de abortus provocatus een belangrijke rol gespeeld; bij de drie daarop volgende kabinetsformaties bleek het onderwerp een buitengewoon moeilijk vraagstuk. In de drie regeerakkoorden van 1971, 1973 en 1977 kwamen dan ook afspraken over de abortus provocatus voor, zij het dat alleen in 1971 een inhoudelijk akkoord kon worden bereikt, waar alle fracties, die het toen optredende kabinet-Biesheuvel steunen, nl. VVD, DS'70, KVP, ARP en CHU, zij het schoorvoetend, mee instemden. In 1973 werd pas bij het preconstituerend beraad een procedure-afspraken gemaakt, waar dus

slechts de Ministers uit het kabinet-Den Uyl aan gebonden waren. In 1977 kwam er weer een regeerakkoord, doch andermaal zonder inhoudelijk akkoord over het abortus-vraagstuk. Het moest weer tot een procedure-afspraken beperkt blijven.

Doch niet alleen het parlement en de politici heeft het onderwerp abortus heftig beroerd in die 11 jaar, ook vanuit de bevolking zijn ontelbare acties en protestdemonstraties georganiseerd, zowel vóór als tegen vrije abortus. Stroomen brieven hebben de Staten-Generaal in al die jaren bereikt. Een hoogtepunt was daarin zonder enige twijfel de petitie aan de Tweede Kamer uit 1976 met de actie 'Redt het ongeboren kind' met 600.000 handtekeningen. In meerdere opzichten is dan ook de geschiedenis van de wetgeving inzake het afbreken van zwangerschap — maar het is nog steeds geen geschiedenis — uniek voor onze parlementaire historie.

Met enkele zinnen heb ik iets van de geschiedenis van het vandaag voorliggende wetsontwerp in de herinnering willen roepen, omdat zonder zorgvuldige bestudering van die geschiedenis, nauwelijks kan worden beseft voor welke moeilijke opgave de Regering heeft gestaan bij haar poging een wetsontwerp aan de Staten-Generaal voor te stellen. Het feit, dat bovendien de abortuspraktijk zich in diezelfde jaren heeft ontwikkeld tot een situatie, die volstrekt haaks staat op de bedoeling van de thans nog bestaande wetgeving, kan uiteraard door de Regering evenmin buiten beschouwing worden gelaten.

Hoewel de Eerste Kamer slechts eenmaal eerder, nl. in december 1976 een abortusontwerp ter behandeling kreeg voorgelegd, realiseert ook mijn fractie zich zeer wel, dat ook zij het onderhavige wetsontwerp heeft te beoordelen in het besef van hetgeen reeds is gezegd en geschreven ook aan de overzijde van het Binnenhof en zich bewust van alle pogingen, die reeds zijn gedaan om tot een regeling van het abortusvraagstuk te komen doch die in de Tweede Kamer of in de Eerste Kamer schipbreuk hebben geleden. De Kamer van revisie, de Kamer die volgens de grondwet geschiedenis heeft te waken voor de waan van de dag, staat na 11 jaren discussie voor een besluitvorming, die niet meer alleen naar de inhoud van het onderwerp ons zwaar valt. Het is bij lange na geen blanco kwestie meer. Gezien deze lange geschiedenis lijkt het voor de Eerste Kamer bijzonder moeilijk ten tweede male een abortuswetsontwerp

te verwerpen; toch is het voor mijn fractie nog niet zo eenvoudig.

Voordat ik op een aantal concrete punten van het wetsontwerp zal ingaan, wil ik nog enkele opmerkingen maken over het moeilijke vraagstuk, wat in de CDA-visie de taak van de overheid, de taak van de wetgever is in een zo pluriforme samenleving als de onze bij een vraagstuk als de al of niet geoorloofdheid van het beëindigen van ongeboren menselijk leven. Uit de talloze brieven, die ons bereikt hebben, blijken misverstanden, voornamelijk van tweeërlei aard, op de eerste plaats betreffende de taak van de wetgever, op de tweede plaats betreffende de inhoud van het wetsontwerp. Over beide kwesties wil ik dan ook een aantal opmerkingen maken.

Ten aanzien van de taak van de overheid wil ik hier beginnen met instemming te citeren, hetgeen het oud-lid dezer Kamer, de heer Algra in december 1978 schreef over de abortuskwestie (dus vlak vóór dit ontwerp werd ingediend): 'De overheid kan in haar verbodsbepalingen niet verder gaan dan tot waar zij in de volksconscientie niet verder gaan dan tot waar zij in de volksconscientie nog voldoende steun vindt. Zij schiet haar doel voorbij, als zij verbodsbepalingen uitvaardigt, waarvan zij kan voorzien, dat zij de naleving slechts in beperkte mate kan afdwingen.' En verderop in hetzelfde artikel: 'De grenzen, die de overheid stelt, liggen heel anders, dan die welke de christen voor zichzelf behoort te ontdekken, als hij oprecht naar Gods geboden wil leven. Wie meent dat die grenzen behoren samen te vallen, vraagt van de overheid het onmogelijke of geeft zichzelf een gevaarlijke vrijbrief'.

Eveneens vlak voor de indiening van dit wetsontwerp heeft kardinaal Willebrands het onderscheid tussen moraal en wetgeving beklemtoond en in een verklaring vanuit Rome het volgende gezegd: 'De staat heeft de plicht het ongeboren menselijk leven op de best mogelijke wijze te beschermen. Wat de best mogelijke wijze is, moet ook realistisch en concreet worden beoordeeld. Dat is de eigen verantwoordelijkheid van de politici, die in een pluriforme democratische staat als de onze niet gemakkelijk is. Wordt hiermee het haalbare tot norm gesteld? Geenszins voor het geweten, voor de moraliteit, maar het kan richtlijn zijn voor het politieke handelen. Men mikt politiek niet op het minder kwade, maar op het best mogelijke; men kan zelfs zeggen op het absoluut goede en tracht dit te benaderen, voorzover het mogelijk is.'

Leyten-de Wijkerslooth de Weerdesteyn

Wanneer men de best mogelijke benadering verlaat of verhindert, moet men zich ook in geweten afvragen hoe men staat tegenover de dood van talrijke ongeboren kinderen die men had kunnen redden'. Deze woorden van een protestant en een katholiek in 1978 en 1979 zijn de echo van een eeuwenlange christelijke traditie over de verhouding van wet en moraal.

Ook naar de mening van de CDA-fractie is het niet de taak van de overheid om Gods wet als zodanig in de menselijke wetgeving op te nemen. De taak van de overheid is een wezenlijk andere dan die van de Kerken en in het verlengde daarvan is de verantwoordelijkheid van een politicus, ook van een christen-politicus, anders dan de opdracht die hij zichzelf in zijn persoonlijk leven stelt. Het CDA deelt dan ook niet de opvatting van degenen, die ons schrijven, dat voor de wetgever slechts de 'vitale indicatie' het gebod 'gij zult niet doden' mag doorbreken. Reeds in de verkiezingsprogramma's van 1972 zijn de CDA-partijen voor de wetgeving daarvan uitgegaan namelijk door ook de ernstige bedreiging van de geestelijke gezondheid van de vrouw als rechtvaardigingsgrond voor de abortus te accepteren. Ook het in 1976 in de Tweede Kamer behandelde wetsontwerp Gardeniërs-van Leeuwen ging uit van een terughoudende opvatting over de taak van de wetgever. Volgens dat wetsontwerp zou zeker niet iedere abortus, die naar christelijke maatstaven ongeoorloofd zou zijn, tot een strafvervolging hebben kunnen leiden.

Woordvoerders van KVP, ARP en CHU die het wetsontwerp Gardeniërs-van Leeuwen steunden, hebben ieder in hun eigen woorden de opvatting naar voren gebracht, dat in de wetgeving over abortus provocatus zal moeten worden gezocht naar een zo goed mogelijke synthese tussen het absolute criterium van rechtsbescherming van het ongeboren leven en het relatieve criterium van de draagkracht van een individuele vrouw in nood. Het maken van een duidelijk onderscheid tussen christelijk geloof, ethiek en rechtsorde is voor het CDA en de partijen waaruit het is voortgekomen, niets nieuws. Het is door vele christen-democraten kort en lang geleden beter en uitvoeriger onder woorden gebracht dan ik hier in dit kader kan doen. Toch vond ik het van belang er bij de behandeling van dit wetsontwerp iets over te zeggen, omdat een oordeel van de CDA-fractie over het wetsontwerp afbreking zwanger-

schap, niet goed kan worden verstaan door diegenen, die de door ons aangebrachte scheidslijnen tussen geloof, ethiek en recht niet onderkennen of de opvattingen daarover niet delen. Wat scheidt ons dan van diegenen, die de opvatting huldigen dat de wetgever de verantwoordelijkheid voor het al dan niet afbreken van zwangerschap moet overlaten aan de burger, in dat geval aan de vrouw zelf?

Is het niet begrijpelijk, dat talloze vrouwen al onze parlementaire discussies over afbreking van zwangerschap geïrriteerd en argwanend hebben gevolgd, omdat zij niet kunnen begrijpen hoe een overheid normen kan stellen die te maken hebben met hun angst, hun eenzaamheid, hun paniek, hun twijfel, hun dilemma, hun noodsituatie.

Ja, begrijpelijk vind ik dat wel, maar ik moet daar onmiddellijk aan toevoegen, dat de overheid de plicht heeft het leven van mensen te beschermen en niet kan accepteren, dat de ene burger beschikt over het leven van de andere zonder dat daarvoor in het recht regels zijn gesteld. Ook ongeboren leven is menselijk leven en heeft dus het recht van overheidswege te worden beschermd. Wij zouden geen behoefte hebben om ons meer dan in de sfeer van zuiver hulpverlening te bemoeien met een voor vrouwen zo gevoelig liggend en zo diep ingrijpend ethisch vraagstuk als niet juist vanwege het feit, dat er een ander leven – beginnend menselijk leven – bij betrokken is, het vraagstuk een vraag van recht is geworden en niet alleen van ethiek. 'Eerbied voor en bescherming van menselijk leven, ongeacht ontwikkelingsstadium of verschijningsvorm, behoren hoeksteen te zijn van onze rechtsorde'.

Zo luidt artikel 13 van het Program van Uitgangspunten van het CDA. Een overheid, die zich zo zeer bekommert om de ontplooiingskansen van mensen, om materiële bestaansvoorwaarden, om mensenrechten, om de zin van het bestaan en de kwaliteit van het bestaan, zal zich dan toch in de aller-eerste plaats om het bestaan zelve dienen te bekommeren en dus zorg dienen te dragen dat het recht het individuele menselijk leven beschermt ook als menselijk leven weerloos is, ongewenst of onvolmaakt of niet meer voldoet aan de doorsnee opvatting van wat menswaardig is.

Een wetgeving, die het opgeeft ongeboren menselijk leven te beschermen, of die het probleem van de bescherming van het menselijk leven omzeilt door het begin van het mense-

lijk leven juridisch te fixeren op de grens van de levensvatbaarheid, kon daarom in het verleden onze instemming niet krijgen. Een dergelijke wetgeving gaat in tegen fundamentele regels van de ethiek. Zoals ik zo juist reeds heb aangegeven, behoeft de wetgeving niet alles strafbaar te stellen wat ethisch niet verantwoord is maar de wetgeving mag naar onze mening evenmin dwars tegen ethische normen ingaan.

Wij kunnen daarom slechts bewilligen in een wetgeving, die al het mogelijke doet om het ongeboren leven te beschermen en die dan tegelijkertijd rekening houdt met de noodsituatie, waarin een vrouw door een ongewenste zwangerschap kan verkeren.

De eerlijkheid gebiedt mij wel te zeggen, dat zo'n wetgeving naar onze mening wel uitvoerbaar moet zijn. Iedere suggestie dat wij tevreden zouden zijn met een wetgeving, die ons formeel genoegdoening verstrekt maar in de praktijk geen rechtsbescherming van ongeboren leven geeft, is onjuist. Mr. Langemeijer heeft in het Nederlands Juristenblad van 28 maart jl. weliswaar erkend, dat de bestaande situatie slecht is maar voegt daaraan toe, dat 'die tenminste formeel satisfactie geeft aan de principiële tegenstanders en praktisch uitkomst biedt aan de overigen'. In alle duidelijkheid wil ik hier gezegd hebben, dat mijn fractie aan zo'n formele satisfactie geen behoefte heeft.

Hoezeer mijn fractie het ook eens is met de opmerking van de Regering, gemaakt in de memorie van antwoord aan deze Kamer (blz. 11), dat een wetgever slechts regels kan stellen over de geoorlooftheid van bepaalde gedragingen en dat het de wetgever niet gegeven is, die gedragingen ook feitelijk onmogelijk te maken, wil dat niet zeggen dat mijn fractie terugverlangt naar een tijd waarin wetgeving en strafbepalingen op het gebied van abortus sluitend leken te zijn, doch desondanks waarschijnlijk vele tienduizenden illegale abortussen per jaar plaatshadden, waarvan een minimaal percentage werd of kon worden vervolgd, zoals met alle voorbehoud over de cijfers van illegale abortussen uit het proefschrift van De Bruyn over de 'Geschiedenis van de abortus in Nederland' kan worden afgeleid.

Resumerend kan ik het volgende stellen. De invalshoek van waaruit mijn fractie het wetsontwerp wil bezien gaat uit van de vraag of het recht op bescherming van het ongeboren leven voldoende tot uitdrukking komt of het normbesef van de burgers daar-

Leyten-de Wijkerslooth de Weerdesteyn

over zo veel mogelijk ten positieve wordt beïnvloed, of vrouwen die als gevolg van een ongewenste zwangerschap in een noodsituatie verkeren voldoende hulp wordt geboden, en ten slotte of de uitvoerbaarheid van de wet goed is geregeld. De mogelijkheden van de overheid zijn beperkt, doch de mogelijkheden die zij heeft, moeten worden aangewend om het goede te bevorderen en het kwade zo veel mogelijk in te dammen.

Bezien wij thans het voorliggende wetsontwerp in het licht van het voorgaande, wil ik beginnen met te herhalen, wat reeds in het voorlopig verslag door de CDA-fractie is opgemerkt, namelijk dat wij kunnen instemmen met de grondgedachte van het wetsontwerp zoals die in de considerans is neergelegd, dat ongeboren menselijk leven rechtens dient te worden beschermd en dat tevens aan de vrouw, die als gevolg van een ongewenste zwangerschap in een noodsituatie verkeert, hulp moet worden verleend. Het is te betreuren, dat deze erkenning van de noodzaak tot verlenen van hulp aan de vrouw door vele van onze briefschrijvers is uitgelegd als zijnde synoniem met het afbreken van de zwangerschap, terwijl toch het wetsontwerp in artikel 5, 2a, met zoveel woorden zegt: 'dat de vrouw die het voornemen heeft tot afbreking van zwangerschap en zich met een daartoe strekkend verzoek tot de geneeskundige heeft gewend, wordt bijgestaan, in het bijzonder door het verstrekken van verantwoorde voorlichting over andere oplossingen van haar noodsituatie dan het afbreken van de zwangerschap.'

Juist die bijzondere opdracht, dat andere oplossingen voor de noodsituatie moeten worden gezocht dan het afbreken van de zwangerschap, is immers voor mijn fractie van vitale betekenis voor het wetsontwerp. Hoe kan het ook anders in een wetsontwerp, dat in een nieuw artikel 296 Wetboek van Strafrecht het afbreken van zwangerschap handhaaft als misdrijf, onmiddellijk aansluitend aan de misdrijven tegen het leven, óók voor bevoegde geneeskundigen. Het aanvaarden van die bepaling in het Wetboek van Strafrecht zou een einde maken aan twee discussies, die in de afgelopen jaren zijn gevoerd, namelijk aan de discussie, of de ongeboren vrucht als menselijk leven moet worden beschouwd en aan de discussie, of de beslissing over het afbreken van zwangerschap behoort tot het exclusieve terrein van de medicus en de vrouw; anders ge-

formuleerd, of het afbreken van zwangerschap een gewone medische ingreep is als ieder andere.

'De bescherming van de meest fundamentele waarde van samenleving en recht hoort thuis in het strafrecht', zo betoogde mr. Kaulingfreks in 1976 namens de CDA-parijen in deze Kamer. Hij vervolgde zijn betoog met er met nadruk op te wijzen

'dat ons standpunt niet inhoudt, dat er in het recht geen ruimte zou zijn voor nood, waarin de vrouw, die voor de vraag al dan niet abortus staat, kan verkeren.'

Hij sloot dit deel van zijn betoog af met de volgende passage, die ik letterlijk citeer:

'Het recht en met name het strafrecht heeft altijd rekening gehouden met het feit, dat zijn concrete toepassing afhankelijk kan zijn van de omstandigheden van degene, die onder de rechtsnorm komt te vallen. Of men die noodsituaties volgens het systeem van de bestaande wettelijke bepalingen tot hun recht wil laten komen via algemene strafuitsluitingsgronden, dan wel voor zodanige strafuitsluitingsgronden nieuwe wettelijke formuleringen wil maken, is daarbij een vraag van wetgevingsbeleid.'

Het is die vraag van wetgevingsbeleid waar Kaulingfreks het al over had die hier aan de orde is, want het wetsontwerp formuleert inderdaad in het 5e lid van artikel 296 Wetboek van Strafrecht zo'n nieuwe generale strafuitsluitingsgrond voor geneeskundigen in een ziekenhuis of kliniek waarin zodanige behandeling volgens deze wet mag worden verricht. Zo'n generale strafuitsluitingsgrond is geen toestaan door de wetgever van abortus in die gevallen, het is ook geen instemming, en het is helemaal geen sanctioneren van de bestaande abortuspraktijk, zoals velen van degenen, die ons brieven hebben geschreven schijnen te denken. Daarvoor is immers het hele stelsel van voorwaarden voor het verkrijgen van een vergunning te stringent.

Er zijn tenminste 8 voorwaarden voor een vergunning uit principiële overwegingen van belang. De belangrijkste voorwaarden zijn te vinden in artikel 5, lid 1, inhoudende dat iedere beslissing tot het afbreken van zwangerschap met zorgvuldigheid dient te worden genomen (voorwaarde 1) en alleen dan uitgevoerd, indien de noodsituatie van de vrouw deze onontkoombaar maakt (voorwaarde 2). Maar deze punten zijn niet de enige. Daarnaast schrijft artikel 5 voor, zoals ik zojuist al heb gememoreerd, dat an-

dere oplossingen voor de noodsituatie moeten worden gezocht (voorwaarde 3), dat het verzoek om abortus in vrijwilligheid moet zijn gedaan (voorwaarde 4), dat de vrouw zich bewust dient te zijn van haar verantwoordelijkheid voor het ongeboren leven (voorwaarde 5), dat zij zich bewust moet zijn van gevolgen voor haarzelf en de haren (voorwaarde 6), dat een genoegzame nazorg verzekerd is (voorwaarde 7). Ten slotte dient de arts conform artikel 11 aan een reeks registratieverplichtingen te voldoen en aantekening te houden van zijn bevindingen, die ertoe hebben geleid de behandeling te geven (voorwaarde 8).

Als de uitvoerbaarheid van al deze 8 punten in redelijke mate is verzekerd, acht mijn fractie het verantwoord dat het wetsontwerp een generale strafuitsluitingsgrond in artikel 296 Wetboek van Strafrecht heeft gecreëerd en vervangen door een handhavingssysteem van andere aard nl. het verlenen en intrekken van vergunningen van ziekenhuizen en klinieken.

Wij achten het met de Minister van Justitie verstandig, dat het voor de uitvoerbaarheid van de wet meest geschikte handhavingssysteem wordt gekozen en daarom aanvaardbaar dat niet meer ieder individueel geval door de strafrechter kan worden getoetst. Ik zei echter 'Als de uitvoerbaarheid van al deze 8 punten in redelijke mate is verzekerd', maar daar hebben enkele leden van mijn fractie nog aarzeling over. Eén van hen zal daar straks nader op ingaan. Het is met name de vraag of de voor mijn fractie zo belangrijke passage in het eerste lid van artikel 5 dat een beslissing tot het afbreken van zwangerschap alleen dan kan worden uitgevoerd, indien de noodsituatie van de vrouw deze onontkoombaar maakt, in de praktijk ook zal functioneren via het bepaalde in het tweede lid van artikel 5 onder c. Over deze kwestie heeft de Regering in de nadere memorie van antwoord aan de Eerste Kamer een antwoord gegeven op vragen van leden van de PvdA-fractie, dat ik hier met instemming zou willen citeren:

'Ook de stelling, dat nergens aan de geneeskundige de verplichting wordt opgelegd, de beslissing tot het afbreken van zwangerschap alleen dan uit te voeren indien de noodsituatie van de vrouw deze onontkoombaar maakt, is niet juist. De arts zal de behandeling slechts mogen verrichten indien deze op grond van zijn bevindingen verantwoord is te achten. Dit laatste zal het geval zijn indien naar zijn inzicht, alle relevante omstandigheden in aanmerking genomen, zoals de beleving van

Leyten-de Wijkerslooth de Weerdesteyn

de situatie door de vrouw in het concrete geval en haar persoonlijkheidsstructuur, de noodsituatie van de vrouw zwangerschapsafbreking onontkoombaar maakt. Zoals bekend, schrijft artikel 11, zesde lid, de geneeskundige voor van zijn bevindingen die ertoe hebben geleid de behandeling te geven, aantekening te houden. Deze aantekeningen kunnen, zonder dat aan de anonimiteit van de betrokken vrouwen op enigerlei wijze afbreuk mag worden gedaan, worden ingezien door de geneeskundige inspectie. Zou aan de inspectie blijken dat de voorschriften omtrent een zorgvuldige besluitvorming, als neergelegd in artikel 5, in een reeks gevallen zijn genegeerd, dan bestaat de sanctie hierin dat de vergunning zonodig kan worden ingetrokken (vgl. de uiteenzetting van de tweede ondergetekende over de handhaving van de wet, Handelingen Tweede Kamer 16 december 1980, blz. 2130).'

Met instemming heb ik deze passage geciteerd, omdat hieruit naar onze mening duidelijk blijkt, dat de arts zich ingevolge artikel 5, lid 2c, een eigen oordeel heeft te vormen of in het concrete geval de nood van de vrouw de zo ernstige en ingrijpende maatregel van afbreking van de zwangerschap onontkoombaar maakt. De aantekeningen, die de arts ingevolge artikel 11, zesde lid, zal moeten maken van zijn bevindingen, zullen, dan ook van dien aard moeten zijn, dat de overwegingen de conclusie kunnen dragen dat in het concrete geval de afbreking van de zwangerschap is uitgevoerd, omdat de noodsituatie van de vrouw deze onontkoombaar maakte. Om dezelfde reden zullen eveneens de bijzonderheden van het eventueel met ouders of levenspartner of met beschikbare deskundigen gepleegde overleg van die aantekeningen deel moeten uitmaken. Het toezicht van de inspecteur voor de Volksgezondheid kan immers slechts functioneren als de inspecteur ook voldoende gegevens ter beschikking staan om daadwerkelijk controle uit te oefenen. Aangezien het systeem van de wet zodanig is, dat het verlenen van de vergunning de strafuitsluitingsgrond van artikel 296 Strafrecht, vijfde lid in werking doet treden en het intrekken van die vergunning de werking van de strafuitsluitingsgrond weer opheft, draagt de Minister van Volksgezondheid een zware verantwoordelijkheid dat de gang van zaken in ziekenhuizen en klinieken met vergunning ook rechtvaardigt dat die strafbaarstelling ex artikel 296 is opgeheven.

De wet en de algemene maatregel van bestuur moeten de Minister voor die verantwoordelijkheid dan ook voldoende instrumentarium aanreiken. Daarom zijn wij van mening, dat de inhoud van de aantekeningen, bedoeld in artikel 11, lid 6, aan minimale eisen moeten voldoen en wij hebben dan ook met instemming kennis genomen van hetgeen de bewindslieden in de nota naar aanleiding van het eindverslag Tweede Kamer daarover hebben opgemerkt, nl. dat aangetekend moeten worden: de relevante afwegingsfactoren, de daaruit getrokken conclusie en de bijzonderheden van het eventueel met andere deskundigen gepleegd overleg.

Mijnheer de Voorzitter! Enkele opmerkingen wil ik vervolgens maken over de positie van de echtgenoot of de partner, die de verwekker is geweest en – in het geval het om minderjarige meisjes gaat – de ouders. Wij zijn het eens met de opvatting van de Regering, dat het niet raadzaam is het overleg met de echtgenoot/partner of de ouders verplicht te stellen, omdat er gevallen denkbaar zijn, waarin de vrouw juist gezien de houding van de verwekker daartegen ernstige bezwaren zou kunnen hebben en het haar dan zou kunnen weerhouden van het vragen van hulp. Anderzijds is het buitengewoon onbevredigend, dat de vrouw die als gevolg van een ongewenste zwangerschap in een noodsituatie is geraakt, zo dikwijls geheel alleen en eenzaam voor de zware beslissing staat, het ongeboren leven te beëindigen of de zwangerschap uit te dragen. Ook de echtgenoot/partner is verantwoordelijk voor de noodsituatie waarin de vrouw verkeert en dient dus eveneens medeverantwoordelijkheid te dragen voor de moeilijke beslissing waar vrouw en arts daarna voor staan. Wij gaan er dan ook van uit – evenals de Regering blijkens haar opmerkingen daarover in de memorie van antwoord aan de Tweede Kamer (blz. 25) – dat de arts, als de vrouw zich daartegen niet verzet, het initiatief zal nemen de echtgenoot/partner en – bij minderjarigen – de ouders in de gesprekken te betrekken, opdat de vrouw ook na de beslissing hoe die ook uitvalt, niet zo alleen is met het verwerken van die beslissing. Het wetsontwerp beoogt onder meer goede hulpverlening en daar behoort naar onze mening bij, dat de naaste omgeving van de vrouw zo enigszins mogelijk in de besluitvorming wordt betrokken.

In het voorlopige verslag waren onderzijds enkele vragen opgenomen betreffende buitenlandse vrouwen. Het

antwoord op die vragen heeft ons niet geheel gerustgesteld. Ten aanzien van in Nederland wonende vrouwen, die tot de culturele minderheid behoren, gaan wij er met de Regering van uit, dat ziekenhuizen en klinieken gebruik zullen maken van de diensten van tolkcentra voor buitenlandse werknemers. Immers, ook die vrouwen hebben recht op zorgvuldige besluitvorming, op voldoende nazorg; ook ten aanzien van hen zal moeten worden getoetst of zij hun besluit in vrijwilligheid hebben genomen, of er geen andere oplossingen zijn dan het afbreken van de zwangerschap. Daarvoor zijn goede gesprekken nodig en is de taalbarrière een probleem. De aanwezigheid van een tolk zal remmend werken, maar zonder tolk zal er zelfs nauwelijks een gesprek mogelijk zijn. Gezien de intensieve voorlichting in Nederland over de sociale en culturele achtergronden van de hier wonende culturele minderheden, mogen wij er van uitgaan, dat de gemiddelde Nederlandse hulpverlener over voldoende kennis daarvan beschikt om deze in zijn oordeelsvorming te kunnen betrekken.

Meer aarzeling hebben wij echter bij het antwoord van de Regering op onze vragen over buitenlandse vrouwen, die naar Nederland komen speciaal voor de afbreking van zwangerschap. De EEG-bepalingen laten een vrij verkeer van diensten toe en schrijven ons tevens voor, dat er geen discriminatie mag zijn tussen eigen onderdanen en onderdanen van andere lid-staten. Hoezeer wij het ook betreuren, dat vrouwen in zo groten getale naar een vreemd land komen, omdat hun in hun eigen land geen hulp wordt geboden, de rechtsgelijkheid met Nederlandse vrouwen vereist naar onze mening wel, dat de Nederlandse wetgeving op buitenlanders even stringent wordt toegepast.

De bedoeling van deze wetgeving is, dat de besluitvorming omtrent het afbreken van zwangerschap zo zorgvuldig plaats heeft, dat de ingreep slechts zal worden uitgevoerd, indien de noodsituatie van de vrouw deze onontkoombaar maakt. Vele voorschriften uit de wet zijn erop gericht, dat doel te bereiken en zo het ongeboren leven zo goed mogelijk te beschermen. Het niet of nauwelijks naleven van een deel van die voorschriften bij de behandeling van buitenlandse vrouwen achten wij dan niet aanvaardbaar om redenen van rechtsgelijkheid en vanwege de belangen, die in de considerans van de wet zijn verwoord.

Leyten-de Wijkerslooth de Weerdesteyn

Als de Regering blijkens de memorie van antwoord de talenkennis van de gemiddelde Nederlandse hulpverlener voldoende acht om gesprekken met vrouwen uit de Europese landen te voeren, dan is de Regering aanzienlijk optimistischer dan mijn fractie. Wij zijn veeleer van oordeel, dat de hulp van een tolk ook bij vrouwen uit Europese landen slechts bij uitzondering zal kunnen worden gemist.

De eisen van artikel 5, eerste lid, en artikel 5 tweede lid, maken immers een intensief gesprek met die vrouw noodzakelijk. Voor een goede hulpverlening en zorgvuldige besluitvorming is ook ten aanzien van vrouwen uit Europese landen de taalbarrière niet zo erg bevorderlijk. Wij zouden dan ook graag nog eens de visie van de Regering horen op wijze waarop de uitvoering van de wet het beste kan worden gewaarborgd bij uit het buitenland komende vrouwen. Zou het niet wenselijk zijn, bij de adviesaanvragen aan de Gezondheidsraad en de Centrale Raad voor de Volksgezondheid over de concept algemene maatregel van bestuur dit specifieke probleem nog eens te betrekken?

In het voorlopig verslag hebben wij tevens gevraagd op welke wijze die authenticiteit van de verwijsbrief waarmee een vrouw uit het buitenland komt zal moeten worden beoordeeld. De bewindslieden hebben daarop geantwoord (memorie van antwoord blz. 4) dat de artsen, verbonden aan ziekenhuizen en klinieken met vergunning dat zelf zullen moeten doen en dat de goede trouw daarbij een belangrijke rol speelt. Wij hebben echter enige twijfel ten aanzien van de vraag of een arts in de praktijk aan dit vereiste wel zal kunnen voldoen, omdat het veel moeilijker zal zijn bij verwijzing door een buitenlandse geneeskundige dan bij verwijzing door een Nederlandse arts om te beoordelen of voldaan is aan het vereiste in artikel 3, lid 2, dat de verwijzing afkomstig moet zijn van de geneeskundige bij wie de vrouw onder regelmatige medische behandeling staat dan wel als specialist of in de woonplaats van de vrouw als huisarts werkzaam is. Zal de arts in een ziekenhuis of kliniek met vergunning bij twijfel over de authenticiteit van de verwijsbrief dan wel bij twijfel of is voldaan aan de vereisten van artikel 3, lid 2, niet zonder meer tot de conclusie moeten komen, dat de beraadtermijn van 5 dagen pas kan gaan lopen bij het eerste bezoek, dat de buitenlandse vrouw aan hem brengt?

Wij achten het in dit verband van groot belang, dat de Regering er in de

nadere memorie van antwoord nog eens op heeft gewezen dat de verwijsbrief aan bepaalde vereisten zal moeten voldoen en met name de bevindingen van de verwijzende arts zal moeten bevatten over de nood situatie van de vrouw en de redenen waarom hij een zwangerschapsafbreking onontkoombaar acht.

Meer in het algemeen – ook bij verwijzing door Nederlandse artsen – is het toch immers zo, dat de arts die de ingreep verricht degene is, die beoordeelt, en beslist of aan de voorwaarden van artikel 3, lid 2, is voldaan en dus ook beslist of de 5-dagen-termijn in is gegaan bij het bezoek aan de huisarts dan wel bij het eerste bezoek van de vrouw aan het ziekenhuis of de kliniek met vergunning? Mijn fractie hecht groot belang aan de beraadtermijn van 5 dagen om een zo goed mogelijke garantie te krijgen voor de zorgvuldige besluitvorming over een eventuele zwangerschapsafbreking. In alle gevallen, ook bij verwijzing uit het buitenland, moet duidelijk blijken, dat aan de vereisten van dit artikel 3, lid 2, is voldaan, zowel wat betreft de hoedanigheid van de verwijzende arts als wat betreft zijn bevindingen ten aanzien van de nood situatie van de vrouw.

Juist vanwege het grote gewicht dat wij ten behoeve van een zorgvuldige besluitvorming toekennen aan de beraadtermijn van 5 dagen wil ik nog enkele opmerkingen maken over de strafuitsluitingsgrond van artikel 16, tweede lid, die de strafbaarheid van de arts opheft als hij de beraadtermijn heeft overschreden om daarmee een dreigend gevaar voor het leven of de gezondheid van de vrouw af te wenden. Er is wel gesuggereerd, dat via deze bepaling op grote schaal de beraadtermijn zou kunnen worden genegeerd, of om met Langemeyer in het Nederlands Juristen Blad te spreken, artsen in een breed scala van gevallen in verleiding zou kunnen brengen om zulks te doen. De bewindslieden hebben in een naar onze mening uitstekend betoog in de memorie van antwoord aan de Tweede Kamer (blz. 41 en 42) uiteengezet wat de bedoeling van die strafuitsluitingsgrond is en hoe beperkt deze dus in de praktijk ook toepassing zal kunnen vinden. Het zal uiteindelijk de onafhankelijke rechter zijn, die over deze strafuitsluitingsgrond in concrete gevallen heeft te oordelen, doch wij zouden het op prijs stellen als de Regering ons nog eens zou kunnen toezeggen, dat het toezicht van de Inspecteur van de Volksgezondheid mede gericht zal zijn op deze bepaling en ervoor zal waken dat de uitdrukkelijk

als uitzonderingsbepaling bedoelde strafuitsluitingsgrond van artikel 16, tweede lid, ook een uitzonderingsbepaling blijft.

Er resteren mij twee kwesties, die niet rechtstreeks met het voorliggende wetsontwerp te maken hebben, doch daar zo nauw verband mee houden, dat ik er enkele opmerkingen over wil maken.

In de eerste plaats betreft dat het tot onze grote spijt nog steeds ontbreken van een regeling voor het gebruik van foetussen of foetale weefsels voor wetenschappelijke of medische doeleinden. Kan de Minister ons iets mededelen over het stadium waarin de studie van de Commissie Medische Ethiek van de Gezondheidsraad verkeert? Deelt de Regering onze opvatting dat grote spoed geboden is met regeling van deze materie? Wij beseffen uiteraard dat zorgvuldige studie vereist is naar de zeer gecompliceerde juridische en medisch-ethische vragen die bij deze materie aan de orde zijn, doch achten het eveneens erg onbevredigend dat er nog steeds geen regeling is.

In de tweede plaats wil ik onze grote zorg uitspreken over de op 15 april gepubliceerde cijfers van Stimezo over de toeneming van het aantal abortussen in 1979 en 1980. Vooral de sterke stijging met 38 procent in die periode van abortussen bij in Nederland wonende vrouwen vraagt ernstige bezinning over de mogelijkheden om de voorlichting over voorbehoedmiddelen opnieuw te intensiveren. Als ik de cijfers van Stimezo goed heb begrepen, wordt het grootste deel van die stijging veroorzaakt door de komst naar Nederland van vrouwen uit Suriname en uit de landen rond de Middellandse Zee. Wij zouden een dringend beroep willen doen op de Minister van Volksgezondheid om zich nog eens te beraden welke wegen er open staan om bij voorbeeld via huisartsen en andere hulpverleners, die zich speciaal met deze groepen bezighouden, betrokkenen te wijzen op het grote belang van een goede anticonceptie en om de voorlichting over het gebruik van de voorbehoedmiddelen te verbeteren.

Een tweede oorzaak van de stijging van het aantal abortussen is volgens Stimezo waarschijnlijk gelegen in publicaties over mogelijke nadelen van het pilgebruik. Ook daar liq een belangrijke voorlichtende taak voor artsen die voorbehoedmiddelen verstrekken. Naar onze mening kan er niet in worden berust dat in een tijd waarin de mogelijkheden voor anticonceptie zo zeer zijn toegenomen en geperfectioneerd, een zo

Leyten-de Wijkerslooth de Weerdesteyn

ernstige en ingrijpende maatregel als het afbreken van de zwangerschap in de plaats van die anticonceptie komt of als bewust risico wordt geaccepteerd. De verplichting in het voorliggende wetsontwerp dat een genoegzame nazorg beschikbaar moet zijn mede in de vorm van voorlichting over methoden ter voorkoming van ongewenste zwangerschap, vooronderstelt dat ook preventief al het mogelijke aan die voorlichting wordt gedaan.

Er is over dit wetsontwerp in verhouding tot het aantal artikelen ongewenst gebruikelijk uitvoerig met de Regering van gedachten wisseld, zowel schriftelijk als mondeling in de Tweede Kamer en schriftelijk reeds in deze Kamer. Ik heb mij daarom bewust beperkt tot die kwesties, waarover in mijn fractie nog twijfel bestaat of wij nadere verduidelijking gewenst vinden. Ik wil niet afsluiten voor er nog eens op gewezen te hebben hoe belangrijk ook wij het vinden dat bij aanvaarding van dit ontwerp een einde zal komen aan nog bestaande commerciële praktijken, met betrekking tot de afbreking van zwangerschap, hoe belangrijk het voor mijn fractie is dat het wetsontwerp een artikel bevat ter bescherming van degenen, die gewetensbezwaren tegen abortus provocatus hebben; een artikel dat wij ernstig gemist hebben in het andere wetsontwerp dat in 1976 in deze Kamer is behandeld.

Het belangrijkste element uit het wetsontwerp is voor ons echter, dat de beslissing over zo moeilijke en diep ingrijpende afweging tussen de noodsituatie waarin de vrouw als gevolg van een ongewenste zwangerschap verkeert en het afbreken van ongeboren menselijk leven hier duidelijk normatief is georiënteerd, een logisch gevolg op het handhaven van abortus in het wetboek van strafrecht. In artikel 5, lid 1, staat de norm, dat abortus slechts dan kan worden uitgevoerd als de nood van de vrouw deze onontkoombaar maakt, duidelijk geformuleerd. In artikel 4, lid 3, wordt onder meer het voldoen aan die norm als bepalende factor voor het verlenen van de vergunning genoemd. De vragen die nog in mijn fractie over het wetsontwerp leven, zijn, zoals ik al heb aangegeven, dan ook voornamelijk gericht op een nadere verheldering van het gekozen handhavingssysteem en het instrumentarium dat de Regering voor de controle op de uitvoering van de wet ter beschikking staat.

□

De heer **Trip** (PPR): Mijnheer de Voorzitter! Ook mijn fractie wenst Minister Ginjaar een spoedig herstel toe. Ik voeg daaraan toe dat wij aan zijn vervanger, Minister Van Trier, en uiteraard ook aan de Minister van Justitie vandaag veel sterkte toewensen.

Mijnheer de Voorzitter! 'Wij vrezen dat bij aanneming van dit ontwerp onze rechtstaat ten eerste wordt uitgehouden. 'Wij doen een beroep op het rechtvaardigheidsgevoel van de leden van de Eerste Kamer om het zelfbeschikkingsrecht van vrouwen te erkennen en deze wet niet van kracht te laten worden.'

'Van harte wens ik u toe dat bij uw besluitvorming ten aanzien van uw stem vóór of tegen het leven – want daarover gaat het toch in dit wetsontwerp – u zich zult laten leiden door het woord van de levende God.'

'Ik hoop dat u naar een andere oplossing wilt streven'.

Mijnheer de Voorzitter! Dit waren een paar vrij willekeurig gekozen citaten uit de talloze brieven die de leden van deze Kamer in de afgelopen maanden hebben ontvangen. Het feit dat deze brieven werden geschreven in een – voor zover ik weet – ongekend groot aantal, zegt natuurlijk iets over de betekenis van de behandeling van dit wetsontwerp voor erg veel burgers en burgeressen in dit land. Mijn fractie heeft van al deze reacties – soms waren het echte hartekreten – met veel respect kennis genomen. Ik zeg hier in het openbaar dank aan al degenen die zich de moeite hebben getroost, ons hun mening kenbaar te maken.

Inhoudelijk waren de reacties uit het land natuurlijk zeer verschillend. Voor sommigen is het wetsontwerp een regelrechte aantasting van het recht tot leven. Voor anderen is het een onnodige en onwenselijke betutteling van de rechten van de vrouw. Alle reacties – niet één uitgezonderd – concluderen echter, vroegen met klem, smeekten en eisten soms ook: stem niet vóór dit wetsontwerp, maar verwerp het.

Uit veel reacties, maar ook uit de in de afgelopen jaren publiekelijk gevoerde discussies blijkt hoezeer het abortusvraagstuk is gepolariseerd, zodat mensen nauwelijks nog naar elkaar luisteren. Dat was nog niet het geval toen de commissie-Kloosterman haar interim-rapport uitbracht waaruit heel duidelijk de wens bleek om met elkanders wensen en opvattingen rekening te houden. Vanaf 1971 – bij de informatie-Steenkamp – werd abortus een partijpolitieke kwestie en niet alleen

maar een correctie op de bestaande verouderde wetgeving. Een partijpolitieke kwestie is het tot op de dag van vandaag gebleven. De vraag is nu, of de Regering erin is geslaagd, met dit wetsontwerp een oplossing aan te dragen die – hoewel die natuurlijk niet iedereen zal kunnen bevredigen – toch ten minste in de praktijk bevredigend en depolariserend kan werken.

Welnu, de Regering hanteert het uitgangspunt dat ongeboren menselijk leven rechtsbescherming behoeft, terwijl de vrouw recht heeft op hulp bij ongewenste zwangerschap. Het is niet zozeer dit uitgangspunt, als wel het gebrek aan heldere uitwerking daarvan in het wetsontwerp dat heeft geleid tot een voorstel dat naar het oordeel van brede lagen van de bevolking zeker niet als bevredigend kan worden aanvaard.

De Regering ontkent hartstochtelijk dat dit wetsontwerp een compromis is. Dat is het natuurlijk wèl en dat is op zich zelf niet erg, maar het is een slecht compromis. Wie de eerbied voor het menselijk leven als uitgangspunt neemt, zal moeten erkennen dat wat het ongeboren leven betreft, alleen de vrouw die in verwachting is – en niemand anders – aan dat uitgangspunt inhoud kan geven. Zij moet vanuit de uitgangspunt het leven blijven dragen. Als zij dit niet wil, zal zij zoeken naar een mogelijkheid voor zwangerschapsafbreking, legaal of illegaal. De vraag is dan hoe de maatschappij die hoe dan ook, zelfs als zij de door de SGP en GPV voorgestelde wetgeving hanteert, op de wil van de vrouw is aangewezen, hierop reageert.

De Regering wijst naar ons oordeel te recht de mogelijkheid af, de vrouw tot het onder alle omstandigheden handhaven van het leven via het strafrecht te dwingen, te verplichten. Vervolgens probeert de Regering echter via een ingewikkeld samenstel van voornamelijk procedurele aard de vrouw en de arts tot zorgvuldigheid te dwingen. Dan moet men openlijk durven zeggen dat abortus op deze manier inhoudelijk en ten principale uit het strafrecht is verdwenen. Dat het CDA heeft moeten erkennen dat zijn eerdere standpunt van toetsing aan een in het strafrecht vastgelegde norm niet in hanteerbare wetgeving is vast te leggen, is wellicht het enige pluspunt van het onderhavige voorstel. Ongelukkig genoeg kwam echter voor de verdwijning van de strafrechtelijke normen een netwerk van procedures in de plaats. Op de overtreding hiervan staan zware straffen, vooral voor de arts, die de vrouw moet ontmoeten in een keurslijf van voorschriften.